

Printre monumentele unui oraș cu vechi tradiții istorice cum este Brașovul, există unul, cel de la Bartolomeu, cu o încărcătură de simboluri și semnificații aparte între monumentele luptei românilor pentru întregirea neamului, dar și cu un destin sinuos în scurgerea vremii.

Monumentul este dispus aproximativ în centrul zonei în care s-a desfășurat bătălia Brașovului (octombrie 1916) și pe locul exact al unuia din cele mai dramatice și sângeroase episoade ale epopeii care începuse în Carpați (august 1916) și avea să se sfârșescă la Alba Iulia în acel luminos 1 Decembrie 1918.

Bătălia Brașovului a reprezentat o ultimă încercare, îndrăjită și eroică, a trupelor române de a opri înaintarea trupelor germane și austro-ungare spre trecătorile Carpaților de curbura care trebuiau apărate cu orice preț.

Împotriva armatei române, care se avântase vitejește peste Carpați pentru eliberarea fraților lor din Transilvania și împlinirea visului secular de unire a acestei provincii românești cu țara, inamicul concentrase forțe numeroase și de cea mai bună calitate: Armata 9 germană comandată de vestitul general Falkenhayn și Armata 1 austro-ungară comandată de generalul von Arz. Inamicul, superior numeric, în înzestrare și în experiență de război, plănuia, după depășirea destul de greoaie a Munților Perșani, fie învăluirea trupelor române în Țara Birsei și ocuparea trecătorilor din Carpați înainte de a putea fi apărate de armata română, fie exercitarea unei presiuni frontale, masive și rapide, astfel ca să ajungă în trecători odată cu unitățile române și apoi să le treacă fără dificultate¹. Se miza pe efectul, exagerat de inamic, al bătăliei de la Perșani și pe dificultățile naturale de organizare a unei linii de rezistență în interiorul depresiunii Birsei cu frontul spre nord-vest. Rezistența organizată însă de Armata 2 română pe aliniamentul Sîmpetru-Brașov-Zărnești, neașteptată, foarte hotărâtă și de durată, a compromis total planul strategic german, a permis retragerea organizată pe crestele Carpaților și pregătirea unei rezistențe de lungă durată, în condiții naturale mult favorabile apărării și în fortificațiile dinainte pregătite pe vechea frontieră.

Bătălia de la Brașov, pierdută de trupele române în condiții de inferioritate tactică, numerică și mai ales tehnică, este în cele din urmă o înfrângere glorioasă pentru că inamicul nu și-a putut realiza intenția de a învălui și nimici armata română în Țara Birsei. Chiar dacă a cucerit Brașovul și a „eliberat” întreaga Transilvanie, el nu și-a îndeplinit obiectivul strategic, nu a putut închide trecătorile în spatele luptătorilor români și nu a putut captura Armata 2 română.

În cadrul acestor acțiuni de luptă, alături de alte fapte de jertfă și eroism, s-a petrecut și dramaticul episod de la Bartolomeu.

Inamicul înainta concentric spre Brașov cu trei mari unități: Divizia 51 honvezi dinspre Făgăraș, Divizia 187 germană dinspre Feldioara și Divizia 89 germană dinspre

Sf. Gheorghe². În partea de nord-vest a orașului Brașov linia frontului era ținută de Divizia 51 honvezi cu un regiment la Zărnești, o brigadă la Rîșnov, o alta precum și artileria la Ghimbav, și aripa dreaptă a Diviziei 187. Trupele române se apărau în aceeași zonă cu unități ale diviziilor 3 și 4 infanterie care începeau să sosească de pe frontul de sud³.

În zilele de 24 sept./7 oct. — 25 sept./8 oct. 1916 pe toată linia frontului s-a desfășurat o bătălie îndrăjită între românii hotărâți să apere cu orice preț orașul și trupele austro-ungare și germane cotropitoare. A fost mai mult o bătălie între infanteria română și artileria dușmană — foarte numeroase și ușor de utilizat în această zonă deschisă, netedă a Țării Birsei. „Cu tot focul puternic al mitralierelor inamice și artileriei sale — se spune în jurnalul de operații al Regimentului 28 infanterie — valurile noastre înaintază admirabil. Inamicul e gonit din poziție. Urmărirea lui nu se face căci o altă linie de arme automate deschide focul, iar artileria lui execută trageri de oprire atât în fața valurilor, cât și în spatele lor”⁴.

Curajul și dârzenia ostașilor români stîrnesc chiar și admirația inamicului. Reporterul german consemnează: „Artileria grea (germană — n.n.) execută un tir de baraj care, cu o sinistrită precizie troznește în rîndurile românești. Linia de atac se încurcă, se rupe, șovăie. Se retrag? Ba nu! Mitralierele improașcă de mii de ori moartea în șirurile lor, dar ei se adună, atacă din nou, îndrăzneți, viteji, Bravo, românule! Germanul știe să cinstească eroismul. Dar, totuși, războiul e război! Mai repede mugesc tunurile, tot mai viu vijăie ghiulelele... explodează acum chiar în rîndurile de atac ale românilor... Focul artileriei germane îi cuprinde acum cu putere de neînvinși din toate părțile... Încă de două ori pornește la asalt infanteria română cu un eroism vrednic de admirație, în amîndouă rîndurile zadarnic”⁵. Eroismul și curajul admirabil al acestor luptători se vedeau la înălțimea tradițiilor glorioase ale acestor melea-guri românești. Tot aici, cu mai mult de trei secole în urmă, la 1603 și 1611, domnitorul muntean Radu Șerban obține două strălucite victorii împotriva oștirilor maghiare conduse de Moise Sekely — mort pe cîmpul de luptă și, respectiv, Gabriel Bathory.

O companie din Regimentul 24 infanterie „Tecuci”, ocupînd dispozitiv de luptă pe taluzul căii ferate în dreapta gării Bartolomeu și transformînd acest taluz într-o adevărată tranșee, primise misiunea să oprească înaintarea inamicului dinspre Stupini și să apere intrarea în oraș pe străzile care se intersectau aici. În stînga gării Bartolomeu, între gară și dealul Sprenghei era dispus în apărare detașamentul comandat de căpitanul Cristescu Sava, cuprinzînd o jumătate de companie. Cei aproximativ 250 de militari înarmați cu puști și o singură mitralieră, înșirați pe mai mult de 300 m, au ținut pe loc de la distanță un inamic superior care nu s-a putut apropia și nu a putut

³ Ibidem.

⁴ Arhiva Ministerului Apărării Naționale, fond 1049/1, filele 69—70.
⁵ Fr. Willy Frerk, *Stegeszug durch Rumänien*, Leipzig, 1917, 101—410.

¹ Const. Kirilescu, *Istoria războiului pentru întregirea României 1916—1919*, Ediția a II-a, vol. I, Editura Casei școalelor, București, 1927, p. 327.

² „România în războiul mondial”, vol. II, București, 1936, p. 619.

Tranșea morții — o imagine care te-nfioară (după C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, ediția a II-a, vol. I)

străpunge apărarea dîrză timp de aproape două zile. A fost o luptă aprigă în care ostașii români își consumaseră aproape toată muniția⁶.

Prin urmare, comandantul Brigăzii 200 honvezi, colonelul Farkaș Vincze, în noaptea de 24—25 sept./7—8 oct., ordonă ca în zorii zilei poziția românească de la gara Bartolomeu să fie energic atacată de întreg Regimentul 305 comandat de vicecolonelul Hansmaninger Karoly, cu două batalioane în linia întâi și unul în linia a doua înaintînd pe ambele părți ale căii ferate Ghimbav-Brașov⁷. Un alt batalion urma să ocupe dealul Stejăriș și să asigure aripa dreaptă a brigăzii iar două batalioane formau rezerva brigăzii. Brigada dispunea și de o grupare de artilerie cu o forță considerabilă (18 tunuri de câmp, 22 tunuri de 100 mm, 6 tunuri grele, 4 tunuri cu țevi lungi și 2 tunuri de 210 mm)⁸ care primește misiunea să bată insistent, chiar în zorii zilei, zona gării Bartolomeu. Și toate aceste forțe împotriva unei companii și jumătate, cu o singură mitralieră și cu muniția pe sfîrșite!

În cursul nopții de 7 spre 8 noiembrie, căpitanul Cristescu, dat fiind presiunea inamicului din ajun, noile pregătiri pe care le simte și pierderile sale, hotărăște să se retragă din fața puhoiului inamic. Prin această retragere subită în decursul nopții, aripa stîngă a liniei de trăgători înșirați de-a lungul căii ferate în dreapta gării Bartolomeu a rămas descoperită și neavizată.

Inamicul, care trecuse linia ferată folosindu-se de întunericul nopții, în sectorul rămas liber, a strecurat grupul de mitraliere al batalionului 3 din Regimentul 305 în una din magaziiile gării Bartolomeu așezîndu-se într-un geam spre flancul stîng al liniei de trăgători români. În spatele liniei de trăgători se furișează soldați ai aceluiași batalion înarmați cu grenade⁹.

În zorii zilei compania română s-a trezit deodată din flanc și un foc ucigător de mitraliere. Pe toată linia frontului începe bombardamentul artileriei inamice.

În doar cîteva minute, sub țacănitul sinistru al mitralierelor, și-au găsit moartea cei mai mulți dintre apărători. Cei rămași în viață au încercat să se retragă spre oraș dar au fost întîmpinați la primii pași cu grenade. Din întreg efectivul companiei n-a scăpat nici unul cu viață. Luați prin surprindere și încercuți, toți au fost uciși în mod barbar din flanc și de la spate. S-a tras în răniri, în toți cei care mai mișcau o mînă sau un picior. N-a fost cruțat nici un rănît, încălcîndu-se astfel cel mai elementar simț

uman și toate uzașele juridice de război. Această procedură nu este accidentală la agresorii germani și austro-ungari. O recunoaște și o mărturisește cu cinism chiar comandantul trupelor germane din Transilvania: „Soldaților noștri nu prea le place să facă mulți prizonieri!”¹⁰.

Imediat după luptă, un ofițer inamic a fotografiat linia de trăgători români căzuți. O imagine care te înfioară! Reporterul german consemnează: „Compania moartă zace acum în țărîna din marginea drumului. Om lîngă om, stau acolo, așa cum au căzut în ziua luptei, sub focul năpraznic al mitralierelor, cu expresia celei mai grozave spaime pe fețele lor galbene ca ceara și cu mîinile întinse, ca și cum ar fi vrut să se apere de năpasta ce-și întindea ghiarele spre ei”¹¹. Tot atunci inamicul a mai făcut și ciudata constatare că la mitralierii români căzuți nu s-a găsit nici un cartuș¹². Luptaseră și rezistaseră pînă la ultimul glonte.

Fostul cimitir al eroilor de la Bartolomeu

Un remarcabil istoric al războiului nostru pentru întregirea neamului spunea că: „E o mișelie a ucide o trupă înconjurată, care, după toate legile războiului, trebuie făcută prizonieră”¹³.

Acest act de cruzime, pe care-l cunoaște și inamicul în descrierea luptei de la Bartolomeu¹⁴, a fost fără îndoială un act de răzbunare pentru rezistența de două zile pe care au susținut-o eroii români căzuți și temerea că adversarul, care le întîrziea înaintarea spre trecători, este în număr mult mai mare decît era în realitate.

Acțiunile de luptă au continuat pe restul frontului, pe dealurile dinspre vest și nord-vest ale orașului și în cartierele acestuia în tot cuprinsul zilei de 8 octombrie. Românii au rezistat energic pe dealurile Straje, Stejăriș, Sprenghi, în Schei și Brașovul vechi, au contraatacat în trei rînduri și abia la ora 18 inamicul și-a putut face intrarea în Brașov. După datele inamicului, parțiale și acestea, românii au mai pierdut, pe lîngă cei 250 de la Bartolomeu, peste 1000 de oameni morți și răniți și trei ofițeri și 600 de soldați prizonieri în luptele din interiorul orașului Brașov¹⁵.

Locul masacrului de la Bartolomeu a fost, pe bună dreptate, supranumit „tranșea morții”, „frontul morților” sau „baia de sînge de la Bartolomeu” iar sadismul dușmanului va vesti ceea ce se va petrece în cei doi ani de ocupație germană în România.

⁶ „Gazeta Transilvaniei” nr. 145, 146 din 1921.

⁷ *Istoricul autentic al recucerii Brașovului. Descrierea evenimentelor pe baza notișelor oficiale.*

(raport întocmit de un grup de ofițeri din Divizia 51 honvezi și publicat în „Brasoi Lapok”, reluat și tradus în „Gazeta Transilvaniei”, nr. 10 din 26 ian. / 8 februarie. 1917.

⁸ Ibidem.

⁹ Ibidem.

¹⁰ Erik von Falkenhayn, *Campania Armatei a 9-a împotriva românilor și rușilor 1916/17*, București, 1937, p. 80

¹¹ K. Rossner, *Mit der Armee Falkenhayn gegen der Rumänen*, Berlin, 1917 (apud Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 338)

¹² „Gazeta Transilvaniei”, nr. 145 din 1921

¹³ Const. Kirițescu, *op. cit.*, p. 338

¹⁴ *Istoricul autentic al recucerii Brașovului...*

¹⁵ Ibidem

Actul de eroism și sacrificiu suprem al eroilor din „Tranșeea morții de la Bartolomeu“, căzuți pînă la unul pentru apărarea gliei străbune, a fost cinstit și cîntat de pietatea recunoscătoare a unui neam învingător, unit în România întregită.

Pe locul luptei, la 7 iulie 1921, s-au înscris Monumentul și cimitirul eroilor de la Bartolomeu ca „loc de pios pelerinaj pentru toți, care știu să aprecieze și să cinstească jertfa neprihănită a mucenicilor unui neam scăpat prin jertfa lor din lanțurile robiei“¹⁶.

Inițiativa și conducerea construcției au aparținut „unui om de inimă, priceput și energic“, căpitanul I. Iorga, ajutat cu dăruire de populația românească a orașului, de instituțiile publice și particulare. Acest ofițer modest, printr-o muncă îndelungată, migăloasă și anevoioasă, a căutat și apoi a transportat rămășițele eroilor români îngropați pe dealurile și șesurile Țării Birsei, a adunat materiale și a construit monumentul și cimitirul ca loc de veșnică odihnă eroilor neamului.

Cimitirul, astăzi dispărut, a fost ridicat cu multă trudă peste nivelul căii ferate pe o lungime de 250 m. El cuprindea 18 morminte comune înzestrate cu piese frumoase și cu cruci din fier. Dintre ele, 13 morminte conțineau osemintele a 456 de eroi iar 5 morminte erau lăsate goale pentru primirea osemintelor găsite dar încă ne transportate în cimitir. (Credeam că acțiunea de mutare s-a terminat în perioada următoare și, astfel, în final, cimitirul a cuprins osemintele a aproape 650 eroi români). Între ei erau rămășițele căpitanului Cristescu Sava, ale altor șase ofițeri necunoscuți și ale soldaților celor zece regimente care au luptat în bătălia Brașovului (2, 6, 10, 15, 21, 24, 35, 45, 46 și 61 infanterie)¹⁷.

Monumentul, păstrat în forma inițială, era situat în mijlocul cimitirului. Pe un pedestal masiv, înalt de 3 m, este fixat un vultur cioplit din piatră — simbolul gloriei eterne. Monumentul e încadrat de opt obuze mari de piatră legate, între ele, cu lanțuri de fier. Pe latura frontală a pedestalului se află inscripția: „Nu vărsați lacrimi pe mormintele Eroilor, ci mai curînd slăviți-i în cîntece așa ca faima numelui lor să rămîna ecou prin legende veacurilor“.

Festivitatea de dezvelire a monumentului a fost grandioasă. Au participat suveranii României, autoritățile civile și militare locale, gărzi de onoare cu drapelul de luptă reprezentînd 15 regimente, corul condus de Ion Vidu de la Lugoj, președinta Societății „Monumentelor eroilor“ — soția generalului Dragalina, eroul de la Jiu și un foarte numeros public brașovean. A durat două ore. S-au ținut cuvîntări înflăcărâte și emoționante despre eroismul luptătorilor pentru România întregită. Prefectul județului Brașov, V. Mateescu, se adresa astfel primarului: „Domnule primar, incredîndu-vă acest monument și acest cimitir, care cuprinde 456 eroi români, sînge din sîngele nostru, suflete din sufletele noastre, am convingerea că nu veți lăsa să crească iarba, sau să se așterne deasupra lor praful uitării...“¹⁸. Primarul Brașovului, luîndu-le în primire, se angajează solemn de a le păstra cu sfințenie.

Cu prilejul acestei sărbători a eroilor la Brașov, în seara zilei de joi 7 iulie 1921, la Teatrul Național din oraș, a avut loc un „festival pentru preamărirea eroilor căzuți

Monumentul de la Bartolomeu — Brașov, ridicat inițial în mijlocul unui complex monumental

în luptele de la Brașov“ dat de „Reuniunea muzicală română“ din Lugoj. Manifestările artistice au început cu premiera filmului „Evocațiuni eroice“, film care rememora jertfa lui Vlaicu, cele mai mișcătoare momente din luptele de la Jiu, faptele generalului Dragalina, „lupta și distrugerea companiei de sacrificiu de la Gara Bartolomeu“ și alte acte de eroism ale românilor în războiul pentru întregirea neamului¹⁹. S-a continuat apoi cu concertul susținut de corul condus de Ion Vidu și o dizertație despre virtuțile ostășești și patriotice ale armatei române.

În Brașovul anilor care au urmat, populația, societățile culturale și artistice, autoritățile au dovedit permanent un adevărat cult pentru eroii neamului căzuți aici în luptele anului 1916. Periodic, cu ocazia sărbătorilor naționale, a aniversărilor de 27 august sau 8 octombrie se organizau ceremonii cu totul deosebite în cinstea eroilor, mai întii pe Dealul Spirii (azi Stejăriș), la bisericile de pe Tocile, și din Brașovul vechi unde se aflau numeroase morminte ale eroilor români din 1916 iar mai tîrziu la monumentul de la Bartolomeu. Participau autoritățile civile și militare, toate trupele din garnizoană, societățile culturale cu drapelul, școlile și mulți, mulți brașoveni. Se rosteau cuvîntări înălțătoare, avîntate, se dădeau onorurile militare eroilor, se depuneau multe flori pe morminte. Reuniunea Femeilor Române din Brașov și-a făcut un renume din grija specială pentru îngrijirea mormintelor, pentru organizarea acestor comemorări, pentru îngrijirea orfanilor și pentru construirea celor două monumente brașovene dedicate eroilor războiului pentru întregirea neamului.

Această tradiție frumoasă pentru apărarea personalității prestigiului și măreției monumentului de la Bartolomeu trebuie continuată și azi în cadrul acțiunilor care se desfășoară pentru buna conservare și întrebuințare a monumentelor comemorative. Cimitirul eroilor, în acțiunea de modernizare a șoselei din apropiere, a dispărut iar osemintele au fost mutate într-un lăcaș al cimitirului de pe Tocile. Cum, în perspectiva construirii unui pasaj peste sau sub calea ferată în apropierea monumentului, s-ar prejudicia această mărturie puternic evocatoare a jertfei și spiritului de sacrificiu ale eroilor neamului din 1916, ediliile Brașovului trebuie să apere și să sporească pînă la valorile inițiale simbolurile, prestigiul și măreția Monumentului de la Bartolomeu.

¹⁶ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 145 din 1921

¹⁷ Ibidem

¹⁸ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 147 din 1921

¹⁹ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 145 din 1921